

ка рада вже виділила земельну ділянку під нього на вулиці Театральній навпроти «Оптики» в районі крамниці «Вишиванка».

Учасники конференції прийняли звернення (з відповідними рекомендаціями) до органів влади, громадських організацій і творчих спілок області щодо відзначення 150-річчя видавничої справи в Коломиї.

Цей збірник, який є водночас двадцятим випуском серії «Коломийська бібліотека», містить матеріали конференції. Вони тематично лягли у два розділи («У місті над Прутом...», «...і по всій Україні»), в яких подано статті про грані видавничої справи як у Коломиї, так і в загальноукраїнському вимірі.

I. У МІСТІ НАД ПРУТОМ...

■ Микола ВАСИЛЬЧУК

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПРАВА І ГАЗЕТЯРСТВО В КОЛОМІЇ: ЕТАПИ ПОСТУПУ

Місто Коломия Івано-Франківської області – унікальний видавничий центр української провінції, де 1864 р. започатковано світське українське книгодрукування, а з 1865 р. – газетярство. Тут упродовж 1864–2000 рр. діяли 33 українські друкарні, котрі стали базою для українського книговидання (більш як 3 тисячі найменувань книг і брошур) та газетярства (більш як 140 українських періодичних видань). У певні періоди історії рівень розвитку видавничої справи в Коломиї стояв на другому місці після Львова. Сучасна поліграфічна база, належний інтелектуальний потенціал спричинили до того, що коломийські періодичні видання розповсюджувались не лише в західноукраїнському регіоні, а й у країнах Західної Європи, Близького Сходу, Америці. Діяльність коломийських книжкових видавництв привертала увагу авторів з Великої України. Все це свідчить про особливе місце Коломиї в історії української видавничої справи. Спробуємо концептуально простежити, як друковане слово впливало на формування ідеї української самобутності, автономії, державної незалежності.

Становлення української видавничої справи в Коломиї (1860-і – 1890-і рр.). Виникнення друкарства в Коломиї викликане послідовністю культурно-національних традицій, закладених тут на початку XIX ст. діяльністю просвітителя Миколи Верещинського. Він ще 1830-х рр. фінансував придбання книг для членів гуртка «Руська трійця», формував їхній світогляд. Микола Верещинський фінансував видання книг «Русалка Дністровая» (1837), збірки фольклору у записах Григорія Ількевича (1840), перший випуск альманаху «Вінок русинам на обжинки» (1846). Помітною є діяльність Миколи Верещинського в період революції 1848 р. як голови Коломийської руської ради. Навколо Миколи Верещинського гуртувалися освічені люди, які зага-

лом творили українське інтелектуальне середовище. Саме це й дало підстави 1861 р. відкрити в Коломиї гімназію. Директором гімназії став послідовник ідей «Руської трійці» Теодор Білоус, який активно працював над створенням однієї з перших у Галичині бурс для бідних студентів; 1863 р. він ініціював створення руського літературного товариства. Молодший брат Теодора Білоуса – Михайло Білоус працював складачем у друкарнях Ставропігійського інституту та Михайла Поремби у Львові, був т. зв. мандрівним друкарем у Перемишлі, Ряшеві, Тарнові, Кракові, друкарні Ержабка (Чехія), друкарні державного театру (Відень), великій друкарні Сейфарта (Прага). Він отримав знання про найновіші здобутки поліграфії, книговидання, газетярства, організації виробництва. Брати Білоуси в Коломиї заклали печатню Михайла Білоуса і Спілки, зареєстровану Галицьким намісництвом у Львові 19 березня 1864 р. Ця дата і є відправною точкою в історії видавничої справи в Коломиї.

Першим виданням друкарні була брошура Теодора Білоуса «О литературномъ русском обществѣ». Вже першого року існування друкарні тут надрукували цілу низку брошур світського та релігійного спрямування. У виданнях 1864-67 рр. помітні єдині стилістичні особливості, правопис: з самого початку діяльності друкарня водночас виконувала функції видавництва.

Для формування громадської думки, показу позицій українців у сеймі (Теодор Білоус 1861-66 рр. був послом до Галицького сейму) потрібно було періодичне видання. Початок українській журналістиці в Коломиї покладено 7 листопада 1865 р., з виходом першого номера газети «Голосъ народный» (1865-68). Газета виходила двічі на місяць і була першим українським періодичним виданням у провінційних містах Західної України. Редагував її Михайло Білоус. Видання стояло на перешкоді польської денационалізаційної політики на Покутті, апелювало до ідей революції 1848 р. Видавці зазнавали постійних утисків, обшуків, а часопис – конфіскацій. Наслідком політичної боротьби було переведення 1868 р. Теодора Білоуса на роботу в Краківське воєводство. Власником друкарні став лише Михайло Білоус, що відображено в маркуванні поліграфічної продукції.

Спочатку в Коломиї друкували книги і брошури локального значення, які брали участь у наповненні інформаційного простору укра-

їнською друкованою продукцією. Помітним явищем стало видання в Коломиї 1867-68 рр. трьох випусків книги «Поезії Юрія Городенчука Федьковича», якій притаманні шевченківські мотиви.

Подальшими виявами розвитку журналістики в Коломиї були часописи «Кропило» (1869), «Наука» (1871–1903, коломиїський період –1871-76 рр.), а також газета «Руская Рада» (1871–1912). Газету «Руская Рада» (за назвою москвофільської політичної організації (1870), яка претендувала на роль основного правонаступника справи Головної руської Ради, створеної під час революції 1848 р.) видавав Михайло Білоус. Вона реально відображала суспільно-політичне й господарсько-економічне життя в краї, показувала події в світі. Це була найдовговічніша газета староруського і москвофільського напрямку не лише в Галичині, а й у всій австро-угорській Русі. Як додатки до газети виходили брошури.

У другій половині 1870-х рр. з'явилися часописи «Зоря Коломыйска» (додаток до «Рускої Ради», 1875), «Народна школа» (1875), «Весна» (1878-80). Всі ці видання друкували в друкарні Михайло Білоуса, мали вони різноманітне коло читачів, хоча, загалом, не виходили за рамки москвофільських традицій.

Окрему сторінку у видавничій справі в Коломиї становить діяльність старообрядців з Буковини, які тут видавали свої часописи, календарі, брошури; першим з цих видань був «Старообрядець» (1878-85, видавець – інок Михайло Чернишов).

Друкарня Михайла Білоуса протягом 1870-х рр. активно діяла як видавництво. Тут вийшли книги «Церкви русскія въ Галиціи и на Буковині...» (1877) (з 85 ілюстраціями) та «Проповіди церковны написаль Н. М. Верещинскій» (1877); книги засвідчили високий рівень видавничої справи в Коломиї.

Михайло Білоус у Коломиї залишався одноосібним монополістом на ниві видавничій до 1876 р., доки тут не почала працювати малопотужна польська друкарня Н. Zadembskiego і Spolki. До цього часу в Коломиї вийшло вже більш ніж 120 назв українських книг і брошур, шість назв українських газет і журналів.

Часопис «Весна» (видавці Михайло Білоус, Ісидор Трембицький) був виразно літературно-пізнавальним виданням. Довкола журналу гуртувалися Сидір Воробкевич, Володимир Масляк, Дмитро Вінц-

ковський, а також виходець з Великої України Кесар Білиловський. Правонаступником журналу «Весна» став часопис «Пріятель дітей» (1881-83), видавцем якого був Ісидор Трембицький.

У процесі видавничої діяльності помітні тенденції до соборності українських земель. Виразно ця тема звучала, коли в газеті «Голось народный» було надруковано вірш Богдана Білокерницького «Берега на могилі Тараса Шевченка» (1866) та коли Остап Терлецький 1867 р. надрукував у Михайла Білоуса шевченківську листівку з віршем-посвятою Осипа Щавинського. Переспіви Шевченкових поезій, здійснені Юрієм Федьковичем і видані в Коломиї 1867-68 рр., посилили це тяжіння. Після публікацій творів Кесаря Білиловського на сторінках часопису «Весна», 1878 р. Михайло Білоус видав твори Кесаря Білиловського окремо – «Дзвонь: Піснь Фридриха Шильєра въ переводі» та оригінальну мелодраму «Катерина».

У перші десятиліття з часу появи в Коломиї друкарства тут розширювався спектр видань – виходили загальнополітичні, гумористичні, літературні, науково-популярні, педагогічні, дитячі періодичні видання.

Фахові особливості українських видань у Коломиї кінця 1890-х – 1918 рр.). Новий етап у видавничій справі розпочався з поступовим відходом від москвофільських позицій в ідеології та появою інших українських друкарень. У Галичині виникли передумови для появи політичних партій, котрі мали змінити порівняно слабо згуртованих москвофілів і народовців. 1890 р. у Львові почав виходити орган русько-української радикальної партії «Народ» (1890-95). Фінансувався він на кошти від передплати, пожертви прихильників, зокрема і з Великої України. Відомо, що до його фінансування були причетні Пантелеймон Куліш і Леся Українка. Коломийський період цього двотижневика – 1892-94 рр.; видавець і відповідальний редактор – Михайло Павлик. Майже водночас з «Народом» почало виходити «письмо політичне, літературне і наукове для руських селян і міщан» – «Хлібороб» (1891-95). Перших сім чисел часопису у Львові редагував Іван Франко, починаючи з восьмого числа «Хлібороб» друкувався в Коломиї під редакцією Ілярія Герасимовича, Северина Даниловича, Михайла Павлика.

1891 р. у Коломиї розпочала діяльність друкарня Яна Брука і Спілки, котра проіснувала до 1899 р. Вважається, що це – колишня польська

друкарня Н. Zadembskiego і Spolki, перекуплена євреєм Яном Бруком. Ця друкарня співпрацювала з представниками різноманітних політичних партій сучасного їй громадсько-політичного руху в Галичині, здійснювала видання книг і періодики. Друкували тут і часопис «Хлібороб», який серед інших творів, містив праці Михайла Драгоманова та поезію Лесі Українки. Після публікації в часописі, ці твори виходили окремими брошурами: «Роберт Брюс, король шотланський. Шотланська легенда» (1894) Лесі Українки та «Оповідання про заздрих богів» (1894) Михайла Драгоманова. Серед інших видань друкарні – «Основныя положенія эрфуртской программы» (1893) Карла Каутського, «Товитови слова, переказані старорусчиною» (1893) Пантелеймона Куліша.

Молодий політик Кирило Трильовський у друкарні Яна Брука і Спілки почав друкувати «часопись для робучого народа» – «Громада» (1896-97). У першому числі зазначено, що названо його на згадку про «Громаду», яку видавав Михайло Драгоманов. Часопис Кирила Трильовського стояв на радикальних засадах.

1901 р. розпочала діяльність друкарня Вільгельма Бравнера, яка, крім української, видавала продукцію німецькою і польською мовами, мовою їдиш. Тут друкували популярно-науковий тижневик «Поступ» (1903-05), який видавав Лев Кульчицький. Часопис стояв на позиціях Української національно-демократичної партії, яка ставила собі за мету територіально-адміністративне відокремлення українців у складі Австро-Угорщини, соборність України. Тут уперше опубліковано статтю Івана Франка «Що таке поступ?», згодом видану в цій же друкарні окремою брошурою. З друкарні Вільгельма Бравнера у світ вийшов перший номер часопису «Хлопська правда» (1903, 1909), який видавав і редагував Кирило Трильовський, засновник січового руху. Це видання відкрито виступало проти москвофілів і народовців, звертало увагу на організацію просвітницької праці. Ще одним виданням, яке 1904 р. редагував Кирило Трильовський, був часопис «Зоря» (1902-04, 1910). Видавнича діяльність Кирила Трильовського полягала й у виданні календарів, книг і брошур, котрі відображали ідеї січового руху, радикалізму. Все це разом узятє створювало фундамент, на якому розбудовувався січовий рух, з котрого бере витоки січове стрілецтво, яке боролось за українську державність.

Вихованню української молоді поставив на службу видавничу діяльність письменник, журналіст, викладач класичної філології Коломийської гімназії Юліан Насальський. Протягом 1894–1914 рр. у серії «Бібліотека для рускої молодежи» вийшло близько 170 видань, які друкувались у Коломії в друкарнях Михайла Білоуса, Александра Мізевича, а також у Перемишлі. Виходили тут оригінальні та перекладні твори, серед яких «Сон літної ночі» (1903) Вільяма Шекспіра.

Яків Оренштайн видавничою справою займався професійно, заснував видавництво «Галицька накладня» (1903-16). Першою книгою був «Начерк історії української літератури» Богдана Лепкого. Тут видано більш ніж 150 книжкових випусків серії «Загальна бібліотека»; серед оригінальних і перекладних творів художньої літератури, книг зі статистики, соціології, філософії найпомітнішим було перше українське видання книги Фрідріха Ніцше «Так мовив Заратустра». Яків Оренштайн видав понад три сотні різновидів українських поштових листівок з видами природи, портретами письменників і громадських діячів, ілюстраціями до творів Тараса Шевченка, Миколи Гоголя та ін. Видавець не мав власної друкарні, і лише 1914 р. під час війни став власником друкарні А. Кисілевського.

Пресі передвоєнного десятиліття були притаманні станово-професійна спеціалізація, поява нових органів українського вчителства, перших учнівських і молодіжних видань – «Свѣтанне» (1908), «Надія» (1909-11), «Життя» (1911). Ці видання були малотиражними, мали обмежене коло читачів, друкувались на гектографі чи літографським способом.

1903 р. у Коломії почала діяти друкарня і літографія Александра Мізевича, яка друкувала багато продукції польською мовою. Тут також надруковано низку книг і брошур українською мовою, зокрема, й видання з бібліотеки для молоді Юліана Насальського. Прикметна риса друкарні – співпраця з професійним художником Василем Петруком. 1909 р. почався інший етап у житті друкарні, управління якою перебрав Фелікс Долінський. Помітним виданням була книга Антона Крушельницького «Szkice z ukraińskiej literatury współczesnej» (1910), яка представляла польському читачеві відомості про літературну працю Івана Франка, Василя Стефаника, Івана Семанюка (Марка Черемшини), Леся Мартовича, Михайла Коцюбинського.

Газета «Прапор» (1908-12) була органом українського народного вчителства Галичини, перші номери вийшли у Львові, а з ч. 6 – вона виходила в Коломії за редактуванням Івана Петришина. Газета відображала реальне життя українських учителів у Галичині, показувала чого прагнуть педагоги. Ширшу аудиторію мав тижневик «Покутське слово» (1912-13), зі сторінок якого не сходили теми визволення, незалежності та національного відродження у всіх сферах життя народу. Останнім з коломиїських українських періодичних видань південно-західного періоду був часопис «Коломиїське слово» (1914). Газета представляла інтереси мешканців Покуття, наголошувала на значенні української преси в згуртуванні нації.

З початком Першої світової війни було перервано нормальний розвиток видавничої справи. 15 вересня 1914 р. перші бойові частини армії російського генерала Олександра Брусилова оволоділи Коломиєю. Окупація протривала до 17 лютого 1915 р.; друга хвиля окупації – з 12 травня до 10 червня 1915 р. Російська окупаційна адміністрація заборонила в Галичині українську пресу, дозволено було лише просійські та польські видання. З осені 1914 р. до листопада 1918 р. у Коломії не виходило жодного періодичного видання.

В умовах війни справжньою перлиною друкарства стала видана в друкарні Вільгельма Бравнера поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» (1915). Надрукована на доброму папері, якісним друком, з ілюстраціями. З'явилася вона в екстремальних умовах у проміжку між двома російськими окупаціями, перед наближенням фронту.

Видавничим фактом періоду російської окупації є друге видання книги В. Саводника «Краткій курсъ истории русской словесности» (Коломея : Издательство Я. Оренштайна).

Українська періодика в добу ЗУНР–УНР (1918-20 рр.). В умовах розпаду Австро-Угорської імперії у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. у Львові українці перебрали владу в свої руки. Водночас у Коломії на бік української влади перейшли 24 піхотний і 36 стрілецькі полки. Вже вранці 1 листопада на вулицях Коломії було вивішено синьо-жовті прапори, розліплено великі чотиримовні відозви про заснування ЗУНР. У друкарні Александра Мізевича під управою Фелікса Долінського 10 листопада 1918 р. було відновлено видання української преси – вийшла перша газета доби ЗУНР «Покутський вістник»

(1918-19), її видавала Окружна національна рада аж до 22 травня 1919 р., коли польські повстанці не захопили друкарню. Свідченням розуміння молодіою українською республікою значення преси був той факт, що «Покутський вістник» повинні були передплачувати всі державні установи, оскільки тут друкувались офіційні розпорядження, які мали силу законів. Газета мала завдання заповнити інформаційний вакуум, тому подавала інформацію про події не лише в регіоні, а й загальноукраїнські та міжнародні. Тижневик «Січовий голос» (1918-19) видавав Український січовий союз, газета обстоювала ідеї творення і розвитку українського війська, оскільки це було послідовним продовженням ідей січового руху. Редагували його Я. Навчук та К. Трильовський.

З початку грудня 1918 р. у Коломиї розпочала роботу друкарня Окружної військової команди (ОВК). Крім газет, тут друкували видання державницького спрямування: «Стінний календар з картою України» (1918), «Що треба кожному з нас знати про угорських українців: Короткий історичний нарис» (1919), брошура Ореста Кузьми «Український правопис» (1919). Є три етапи діяльності цієї друкарні, згідно з маркуванням продукції – друкарня ОВК, друкарня ОВК під управою Ореста Кузьми, друкарня ОВК під управою Антона Гринцишина.

Після Акту злуки ЗУНР та УНР виявом нового політичного мислення став часопис «Громадський голос» (1919), який виходив спочатку як орган Української радикальної партії, потім – як орган Селянської радикальної партії. У березні 1919 р. було створено Центральне інформаційне бюро при Директорії УНР, почала діяти Коломийська філія інформбюро УНР, яке поширювало серед мешканців Покуття, Угорської України та Буковини офіційну інформацію про стан справ в Україні та щодо міжнародної політики. В Коломиї виходив інформаційний щоденник бюро «Новини» (1919); він подавав оперативну інформацію. Виходив також орган українського народного вчителства «Учительський голос» (1919), який представляв педагогів Західної України, редагував його член Державного секретаріату ЗУНР Олекса Власійчук.

Перед наступом румунів, які окупували Покуття, польські повстанці захопили важливі об'єкти Коломиї, зокрема, й друкарню ОВК. Румунська окупація тривала з 26 травня до 21 серпня 1919 р. З цього

періоду відомо лише про одну книжку – збірку поезій Юрія Гринюка «В кривавому танці» (дозвіл румунської цензури від 3 липня 1919 р.). Українська преса не виходила. 21 серпня 1919 р. румунські війська залишили Коломию, а на їхнє місце вступили польські військові частини, які окупували Покуття. Перед загрозою Червоної армії недавні вороги – поляки й українці – стали союзниками: 21 квітня 1920 р. у Варшаві було підписано політичну і торгово-економічну конвенцію. Втікаючи перед наступом Червоної армії, яка вторглася в Галичину, в Коломиї опинилася редакція щоденної газети «Україна» (1919-20), створеної у Кам'янці-Подільському; газета до цього виходила у Вінниці, Станіславі. Найдраматичніший період існування газети припав на Коломию, де вийшли чотири числа (1920 ч. 141–144); на цьому вона припинила існування. Редакція містилася на залізничній станції Коломия, у вагоні ч. 19–605. Це була остання з газет доби української державності в Коломиї. У перші роки польської окупації було заборонено видання української преси.

Видання періоду становлення організаційних форм суспільно-політичного життя українців Галичини (1920-26 рр.). Галичину зайняли польські війська, українська преса не виходила. Остаточне вирішення питання про міжнародний правовий статус західноукраїнських земель відкладалося (аж 1923 р. західні держави погодилися, щоб краєм правила Польша). У Коломиї 19 червня 1921 р. відновлено видання української преси – почав виходити тижневик «Покуття» (1921). У першому ж номері газети було заявлено про витоки нового видання з преси доби ЗУНР. Газета демонструвала зразки публіцистики, просякнутої аналізом причин невдач і поразок визвольних змагань.

На національно-патріотичних позиціях стояли періодичні видання «Молода громада» (1922), «Радикальний голос» (1922), «Українська праця» (1922), «Право народу» (1923) та ін. Ці видання здебільшого відображали певні течії в національному громадсько-політичному житті, мали добру інформаційну насиченість.

Крім цих видань у Коломиї міжвоєнного періоду виділялись: часописи для жінок, станово-релігійні, торгово-промислові, молодіжні, соціалістичні. Міжнародного розголосу набув часопис «Жіноча доля» (1925-39). Почав виходити євангелістський часопис «Віра і наука» (1925-39).

У міжвоєнний період у Коломиї нетривалий час діяли книжкові видавництва: ім. Драгоманова (1921), «Бистриця» (1921-23), «Дрібна книгозбірня» (1923). Внесок у книговидавництво в Коломиї зробили видавництва «Запорожець» (1918, 1924-34), «Трембіта» (1922-29), ОКА (1920-39), «Дружність» (1926-38) та ін. Продовжували діяти «Видавнича спілка українського вчителства» (1909-28), «Загальна книгозбірня» (1913-42). Вони наповнювали інформаційний простір найрізноманітнішою друкованою продукцією.

Видавнича справа в період загострення українсько-польських відносин (1927-39 рр.). У цей період активно розгорнув свою діяльність часопис «Жіноча доля», який переріс у видавництво. Виходили додатки до нього – «Жіноча воля» (1932-39), «Світ молоді» (1932-39) та ін. «Жіноча доля» видавала серійні ілюстровані альманахи (1926-30, 1936), оригінальні та перекладні твори художньої літератури, пізнавальні книги. Головним редактором видавництва була Олена Кисілевська. Видання гуртували українське жіноцтво, мали читачок в країнах Західної Європи, США.

Свангелистськими були часописи «Українська реформація» (1929-31), «Сіач» (1932-34). Редакції цих періодичних видань займалися випуском книг і брошур. Дещо інакший характер мали часописи «Голос дяків» (1925-28), «Дяківський шлях» (1929-30), «Дяківський прапор» (1936) – вони були своєрідними профспілковими виданнями дяків, обстоювали їхні права перед релігійною владою, за що їх офіційно забороняв єпископат греко-католицької церкви.

Спробами економічно згуртувати українців були видання «Торгівля і промисл» (1929), «Український купець» (1929). Гімназійна молодь видавала журнали «Плай» (1931-34), «Проблески» (1934, 1936), «Ми йдемо вперед...» (1937-38). Помітною була хвиля соціалістичних, інколи відверто прорадянських видань – «Єдність Сель-Роба» (1928), «Плуг» (1932-33), «Зеркало» (1935-36) та ін.

З поміткою «Київ–Ляйпціг–Коломия» видавав у Німеччині книги Яків Оренштайн; вони є умовно коломиїськими. У Коломиї виходила найрізноманітніша література, тут видавали й літературні новинки, в т.ч. твори практично всіх лауреатів Нобелівської премії. Діяло декілька українських книгарень.

Загальнонаціональне значення мало створення з ініціативи Василя Микитчука в Коломиї видавничого комітету для видання тритом-

ника Української Загальної Енциклопедії (УЗЕ, 1929-35). Ідею коломиїян підтримала група українських науковців; як місце видання в книзі зазначено «Львів–Станіслав–Коломия»; поліграфічні роботи виконували в Станіславі, Львові, Лейпцігу. УЗЕ – взагалі перша українська енциклопедія.

Періодичні видання в Коломиї під час Другої світової війни та в радянську добу (1939 – кінець 1980-х рр.). Згідно з радянсько-німецькою домовленістю про розподіл Європи на сфери впливу та окупації, 17 вересня 1939 р. радянські війська вступили на територію Західної України та Білорусії. Перестала виходити місцева преса, було зупинено книговидавництво. Поліграфія й видавнича справа стали державною прерогативою. Одразу ж було створено газету тимчасового управління м. Коломиї «Червоний прапор» (1939-41, 1944-91). Після націоналізації коломиїських друкарень створено державну друкарню поліграфтресту м. Коломиї. Наприкінці грудня 1939 р. газета стала органом Коломиїського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому, отримала друкарню у власне відання. Газета була елементом радянської пропагандивної системи, діяла за тими ж законами, що й уся преса СРСР. Кожен номер підлягав цензуруванню. Газета не відображала реального стану справ, брала участь у проведенні гучних кампаній, присвячених певним подіям державного та політичного характеру (державні позики, відзначення річниць Жовтневої революції, партійних з'їздів тощо). Громадськості замість вільного друкованого слова нав'язувалась ідея т. зв. стінної преси (в Коломиї і на Коломиїщині створено 54 видання; здійснювалось навчання кадрів для випуску стінгазет, багато з яких були російськомовними). Після нападу Німеччини на СРСР газета виходила до 2 липня 1941 р.; радянські війська покинули Коломию вночі проти 3 липня.

30 червня 1941 р. у Львові проголошено Акт відновлення української держави. 3 липня в Коломиї створено Окружну управу. Державна українська друкарня видрукувала листівку ОУН про відновлення державності. 6 липня вийшов перший номер органу повітового Українського революційного проводу і ОУН – газета «Воля Покуття» (1941-44). Газета була вільною до початку вересня 1941 р., доки фронтові угорські окупаційні частини не було замінено тиловою німецькою адміністрацією. Далі газета стала рупором окупаційної влади:

публікувала розпорядження про здачу продуктів харчування, розстріли покараних. У ході реформ німецької окупаційної влади 1943-44 р. газета для Коломийщини «Воля Покуття» виходила у Львові; сталися зміни в друкарській справі. Нетривалим виявилось видання додатків до «Волі Покуття» – «Останні вісти» (1941) та «Українська школа» (1942). Видавництво «Загальна книгозбірня» видало дві книги Дмитра Николишина (1941, 1942).

Наприкінці березня 1944 р. Радянська армія ввійшла до Коломиї. З листопада 1944 р. відновлено видання газети міськкому і райкому КП(б)У, міської і районної рад депутатів трудящих «Червоний прапор». 22 травня 1945 р. почала виходити газета райкому КП(б)У і райради депутатів трудящих «Червоний промінь» (1945–1959). Виходила також газета політвідділу Коломийської МТС «Більшовик» (1950-52; нова назва – «Перемога», 1952-53). Видання були заідеологізовані, далекими від реального життя. Строгою була цензурна система, якою було закладено недовіру до працівників друкарень, газет. Друкарню стерегла озброєна охорона, діяла система перепусток, дозволів на друкування не лише газет, а й документів бухгалтерської звітності.

В ході хрущовських реформ наприкінці 1950-х – у середині 1960-х рр. намітилось послаблення цензурного тиску, в Коломійі почали друкувати наукові записки вищих навчальних закладів (Станіслав, Львів, Чернівці), книги видавництва «Радянська школа». Було укрупнено друкарню, покращилась поліграфічна база, зокрема за рахунок того, що тут встановили новітнє друкарське обладнання, електронну техніку для виготовлення кліше. Виходила міжрайонна газета Станіславського обкому КПУ і облвиконкому «Радянська Гуцульщина» (1962-63). Створилось молоде літературне середовище, яке тяжіло до Коломиї з Косівського, Снятинського, Верховинського районів Івано-Франківщини; відбувались масові заходи. Виходили книги місцевих авторів.

Після завершення політичної відлиги почалася нагінка на українську культуру; 1971 р. за вірші було ув'язнено поета Тараса Мельничука. Друкарня згорнула друк книг, виходили лише технічні та сільськогосподарські видання, плани партійно-комсомольських навчань, кінолекторіїв тощо. У 1980-х рр. багато агітаційних брошур виходили російською мовою.

Новітня преса та книговидавництво в Коломійі (кінець 1980-х – 2000-і рр.). Група колишніх політв'язнів, починаючи з 1984 р. у Коломійі видавала самвидавний альманах «Карби гір» (шість випусків), журнал «Досвітні вогні» (два випуски). З початком горбачовської перебудови, з 6 лютого 1988 р. почала виходити рекламно-інформаційна газета агрофірми «Прут» – «Агро» (1988-94), яка поступово відкривала читачам правду про січове стрілецтво, розстріли і депортації, діяльність українських партизанів (редактори Дмитро Захарук, Ольга Бабій). Ця газета стала провісником національно-державного відродження в регіоні. Першим з нових партійних видань була газета Української республіканської патрії «На переломі» (1990-95). Після виборів до рад усіх рівнів (1990 р.) було створено нову державну пресу – газети Коломийської міської ради «Вісник Коломійі» (з 1990) та Коломийської районної ради «Вільний голос» (з 1991 р.). Єдиний номер «Чорногори» (1991) був першим новочасним журналом на Івано-Франківщині. На момент постанови Української держави (1991 р.) в Коломійі вже було сформовано національну пресу, були необхідні кадри для подальшого її випуску. В роки державотворення у Коломійі виходили близько півсотні різноманітних періодичних видань, які відображали багатство партій, релігійних конфесій, творчих угруповань. Зокрема, «Воля нації» (з 1994), «Гімназійна ватра» (1992-94), «Діабет і життя» (з 1994), «До істини» (1993-94), «Кляштор» (1993), «Комар» (1992-93), «Літопис коломийський» (1991-93), «Народний дім» (1993-96), «Наша слава» (1990-91), «Піка» (з 1991), «Плин» (з 1994), «Християнський вісник» (з 1994), «Зелений світ» (з 1995), «За справедливість» (з 1996), «ЗР-Інформ» (з 1995), «Безпека руху» (з 1996), «Альтернатива» (з 1998), «Юрікс-інформ» (з 1998), «Ліберальний погляд» (з 1999), «Від А до Я» (1995-96), «Журавлик» (1997) та ін. Відродження книговидавництва розпочалося з появи «Біблії для дітей» (1990), яку видала редакція «Агро». Перше новочасне комерційне видавництво у Коломійі – «Світ» (1992-94) – видало майже 50 книг. Найпотужніше книжкове видавництво – «Вік» (з 1993), видає книги авторів з Івано-Франківщини, України, українських авторів з-за кордону. Видавничою справою займалися редакції газет «Агро» (1990-92), «Плин» (1994), «Вільний голос» (з 1998), видавництва «Світ» (1992-94), «Народний дім» (1993-94), «Вік» (з 1993). Явищем у видавничій справі

в Коломиї стало створення 1992 р. Редакційно-видавничого комітету «Енциклопедія Коломийщини»; видавництво «Вік» уже опублікувало томи-зшитки «Енциклопедії Коломийщини» на літери А (1996), Б (1998), В (2000), Г, Ґ (2006), Д (2007), Ч (2001), Ш (2003), Щ, Ю, Я (2002). У ХХІ столітті успішно видавничою справою займається видавець Валерій Ковтун, який започаткував низку проектів, зокрема й книжкову серію «Коломийська бібліотека» (вийшло два десятки книг).

Найбільшим поліграфічним підприємством в регіоні є ВАТ «Коломийська друкарня ім. Шухевича» (директор Михайло Андрусак), обладнана новітньою поліграфічною технікою; друкує різноманітну продукцію українських та зарубіжних замовників.

Видавнича справа в Коломиї – комплексне явище, яке має свою історію, традиції, етапи розвитку. Це явище є складовою частиною багатогранного і тривалого процесу боротьби українського народу за збереження національної самобутності, за державність. Простежується складний, тривалий шлях пошуків, самовідданої праці задля втілення в життя ідеї волі і незалежності. Ідеї національно-культурного відродження, згодом – автономії та власне державності, які послідовно викристалізувались у суспільній думці, без друкованого слова не могли б стати доступними широким верствам населення. Незаперечною є роль друкованого слова в єднанні частин українського народу в єдине ціле, в згуртуванні нації.

■ Василь НАГІРНИЙ

ДЕЩО ПРО БРАТІВ БіЛОУСІВ

Коломийці старшої генерації певно добре пам'ятають будівлю на теперішньому проспекті Грушевського, число 42. Це відома «каменниця Білоусів». Величну як на ті часи споруду розпочали зводити 1864 р., а завершили року 1868-го. Тоді ще ніхто не знав, що в цих стінах існуватиме одна з найдовговічніших у Галичині українських провінційних приватних друкарень. Поліграфічне підприємство, житлові

приміщення для найму, просторі аудиторії для культурно-мистецьких потреб утримували двоє братів Білоусів – Теодор (Федір) і Михайло.

Теодор Білоус хоча й був за фахом педагогом, розпочав у Коломиї поліграфічно-видавничу діяльність. Він мав добру освіту: навчався у Львівській гімназії, згодом семінарії та, водночас, – на філософському факультеті університету. Вчителював у Львові, а опісля – в Тернополі. Від 1861 р. мешкав у Коломиї, де отримав посаду директора у щойно відкритій нижчій гімназії. Викладав історію, географію, німецьку мову. Серед його учнів був майбутній діяч радикального руху в Галичині, письменник Михайло Павлик, якого Білоус узяв під свою опіку. Теодор Білоус заснував у Коломиї бурсу для бідних учнів, облаштував бібліотеку, започаткував фонд допомоги. Йому належить ідея заснування першого в Галичині літературного товариства, яке своїми традиціями уславило Коломию як культурну столицю гуцульсько-покутського краю. Він настільки успішно провадив навчальний процес і вирізнявся своєю громадянською позицією, що наслідки його просвітницько-гуманітарної діяльності вийшли далеко за коломиїські межі. Відомо що про його працю схвально відгукувався Іван Франко. Білоус підтримував тоді ще початкуючих літераторів і майбутніх політиків. Та й сам займався громадсько-політичною діяльністю: був обраний від Коломиї до округи послом до крайового сейму. А ще знаходив час на подорожі світом, описи яких ставали книжками. Через постійний творчий неспокій Теодор Білоус так і не одружився. Він самотньо помер у Коломиї 15 лютого 1892 р. на 65-му році життя.

На відміну від багатогранного Теодора, молодший брат Михайло Білоус завжди йшов єдино вибраним шляхом. Перед тим, як житейські мандри навести його до Коломиї, він закінчив трикласову школу у рідному Виткові, тепер Радехівського району на Львівщині, й навчався друкарської справи в друкарні Львівського ставропігійського братства, відтак – у друкарні М. Поремби. Працював складачем щойно заснованих українських газет «Зоря галицька», «Слово». Невідомо з яких причин Михайло Білоус через два роки покинув Львів, можливо вирішив набратися більшого досвіду. Невдовзі він опинився у Перемишлі, а потім у Ряшеві, Тарнові, Кракові, Празі, Відні. 1863-го Михайло Білоус повернувся додому і за порадою брата Теодора переїхав до нього в Коломию, де й було засновано друкарню.